

De visie van de Werkplaats op praktijkonderzoek

Author(s)

Snoek, Marco

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Drie jaar Werkplaats Diversiteit

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Snoek, M. (2019). De visie van de Werkplaats op praktijkonderzoek. In *Drie jaar Werkplaats Diversiteit* (pp. 21-28).
<https://www.platformsamemonderzoeken.nl/kennisbank/drie-jaar-werkplaats-diversiteit/>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

3

**De visie van de
Werkplaats op
praktijkonderzoek**

3. De visie van de Werkplaats op praktijkonderzoek

Marco Snoek

Het onderzoek binnen de Werkplaats Onderwijsonderzoek PO Amsterdam (WOA) is geen doel op zich. Het heeft tot doel om bij te dragen aan 'het best mogelijke onderwijs' voor leerlingen. Deze focus op de verbetering van de onderwijspraktijk maakt het onderzoek tot 'praktijkonderzoek'⁷. Die praktijk kan overigens zowel betrekking hebben op de praktijk van scholen als op de praktijk van de lerarenopleiding.

Nu weten we uit ervaring dat het *'genereren van kennis en inzichten op grond waarvan concrete oplossingen kunnen worden aangedragen voor ondervonden praktijkproblemen'* in veel gevallen nog niet voldoende is voor daadwerkelijke verbetering en vernieuwing van de beroepspraktijk (Broekhuis en Van Hout-Wolters, 2007). Vaak wordt er een kloof ervaren tussen onderzoek en de praktijk. Dat roept de vraag op hoe binnen de WOA het onderzoek daadwerkelijk een bijdrage kan leveren aan het verbeteren van de praktijk.

Omdat we binnen de Werkplaats de opbrengst voor de praktijk centraal stellen, starten we in onze visie op onderzoek binnen de Werkplaats bij de praktijk: bij de vraag hoe onderwijsorganisaties en -professionals zichzelf en hun onderwijs ontwikkelen. Daarbij zijn twee invalshoeken van belang:

- Veranderprocessen en interventies in onderwijsorganisaties (scholen, opleidingsteams)
- Het leren van professionals in onderwijsorganisaties

Op basis van deze invalshoeken beschrijven we de uitgangspunten voor het organiseren en inrichten van het onderzoek binnen de Werkplaats.

Veranderprocessen en interventies in onderwijsorganisaties

Het uiteindelijke doel van het meeste onderwijs-onderzoek is dat het impact heeft op de praktijk, met andere woorden, dat de praktijk van het onderwijs erdoor verandert. Dat betekent dat het belangrijk is om na te gaan welke mechanismes een rol spelen bij onderwijsverandering.

Als we onderzoek willen gebruiken om veranderingen in de onderwijspraktijk te initiëren, dan moeten we de grenzen van de systemen van onderzoek en onderwijspraktijk overbruggen. Het praktijkonderzoek binnen de WOA beschouwen we daarom als boundary- of grensactiviteit: een activiteit die betekenis heeft in beide systemen en zo als voertuig kan dienen voor verandering (Akkerman & Bakker, 2011). Effectieve boundary activiteiten bieden de mogelijkheid voor betekenisgeving en voor het ontwikkelen van eigenaarschap en ze faciliteren dialoog tussen verschillende betrokkenen (Snoek et al., 2016). Dat betekent dat we onderzoeksactiviteiten binnen de WOA zodanig willen vormgeven dat ze uitnodigen tot een dialoog tussen onderzoekers en leraren, dat ze voor beiden betekenisvol zijn en dat beiden eigenaarschap ervaren ten aanzien van het onderzoek en het beoogde verbeterproces. Onderzoeksrapporten als kant-en-klare producten van onderzoek lenen zich minder voor een dergelijke invulling, omdat het eigenaarschap daarvan vooral bij de onderzoekers ligt en ook de betekenisgeving voor een groot deel al gedaan is door onderzoekers.

7. We hanteren hier de term 'praktijkonderzoek'. Het verschil tussen 'praktijkonderzoek' en 'praktijkgericht onderzoek' is subtiel en heeft onder andere betrekking op de mate waarin de uitkomsten van onderzoek ook buiten de eigen context bruikbaar zijn. We gaan hier in de slotlinea nog kort op in.

Om effectiever te kunnen zijn in het bewerkstelligen van verandering in onderwijsorganisaties willen we onderzoek binnen de WOA meer de vorm geven van een dialogisch proces tussen onderzoekers en onderwijsprofessionals. Dat betekent dat onderwijsprofessionals en onderzoekers een rol hebben als 'boundary crossers' door actief met elkaar de dialoog aan te gaan en gezamenlijk op zoek te gaan naar betekenisgeving. Dit kan helemaal aan het eind van een onderzoeksproject door naar aanleiding van de uitkomsten samen in gesprek te gaan, maar doorgaans zal de betekenisgeving en het eigenaarschap beter en effectiever zijn als al eerder aan de wisselwerking wordt gewerkt: bij het formuleren van de vraag, bij het verbinden van de vraag aan concepten, theorieën en bestaande kennis, bij het ontwerpen van de onderzoeksopzet, bij het verzamelen van data en bij het trekken van conclusies.

Het leren van professionals in (onderwijs)organisaties

Bij het vernieuwen van de praktijk zijn de processen van handelen, reflecteren en leren onlosmakelijk aan elkaar verbonden (Boonstra, 2000). Dat betekent dat bij onderzoek dat tot doel heeft om het handelen van onderwijsprofessionals te voeden, onderzoek en leren met elkaar verbonden moeten worden.

De reviewstudie van Van Veen et al. (2010) laat zien dat effectieve professionalisering in het onderwijs bepaald wordt door een aantal factoren, die als volgt kunnen worden samengevat:

- een focus op onderwijsteams en inbedding in het organisatiebeleid,
- eigen zeggenschap over de professionaliseringsdoelen, binnen een gerichtheid op de dagelijkse lespraktijk (de didactische en pedagogische vraagstukken die

daar aan de orde zijn en de leerresultaten die worden bereikt),

- samenwerken en uitwisselen in een professionele leergemeenschap waarin onderwijsprofessionals zich samen verantwoordelijk voelen voor het leren van hun leerlingen/studenten, en elkaar nodig hebben om beter te worden,
- het kunnen inbrengen van en voortbouwen op eigen ervaringen, en tegelijkertijd kunnen beschikken over voldoende externe praktijk- en wetenschappelijke input, en
- zelf actief en onderzoekend leren (bijvoorbeeld door elkaars lessen te observeren en te bespreken).

Onderzoek dat wil bijdragen aan het leren van leraren moet rekening houden met deze kenmerken van effectieve professionalisering waarbij er sprake is van een balans tussen individueel en collectief leren. Dat betekent dat er een sociale omgeving gecreëerd moet worden waarin ontmoeting en netwerken mogelijk zijn en waarbinnen leraren 'in controle' zijn en 'agency' van leraren gestimuleerd wordt (Vermeulen, 2016).

Onderzoeken, leren en innoveren zijn vergelijkbare processen met een cyclus van gebeurtenissen observeren en interpreteren, problemen definiëren, en ervaringen of uitkomsten expliciteren en analyseren en conceptualiseren. Feitelijk creëert praktijkonderzoek feedback op de bestaande praktijk (Ros, 2016a), biedt het daarmee de mogelijkheid voor een dialoog op teamniveau over mogelijke en wenselijke verbeteringen van die praktijk (Ros, 2016b) en levert het een bijdrage aan collectief leren binnen de school. Voor een optimale impact van onderzoek op dat collectieve leren is het daarom van belang dat het onderzoeksproces zodanig is ingericht dat het dat feedbackproces, die dialoog en dat leren ook voedt.

Op basis van de bovenstaande overwegingen willen we het onderzoek binnen de WOA vormgeven als een proces van co-creatie, waarin leraren en onderzoekers op basis van een open dialoog samenwerken aan onderzoek rond praktijkvragen die betekenis hebben voor de praktijk en de onderzoekers en waarbij alle betrokkenen eigenaarschap voelen. Het onderzoek wordt gevoed en gekleurd door de opvattingen en waarden van de betrokkenen ten aanzien van het waartoe van het onderwijs en het onderzoek.

Rollen, vaardigheden en randvoorwaarden bij praktijkonderzoek

Als we willen bereiken dat het praktijkonderzoek daadwerkelijk een impact heeft op het onderwijs in een school, dan stelt dit ook eisen aan de kwaliteiten en rollen van de deelnemers aan deze onderzoeken en aan de randvoorwaarden die daarbij een rol spelen. In deze paragraaf gaan we in op de specifieke kwaliteiten, rollen en randvoorwaarden die nodig zijn om het praktijkonderzoek binnen de WOA vorm te kunnen geven. Deze beschrijving is gebaseerd op zowel de literatuur (over het doen van praktijkonderzoek) als op gesprekken met verschillende deelnemers aan de WOA.

Kwaliteiten en rollen Onderzoekende houding

Wil het hierboven beschreven proces van co-creatie tot stand komen en het praktijkonderzoek impact kunnen hebben op de praktijk in scholen, dan is het van belang dat alle betrokkenen een onderzoekende houding hebben of ontwikkelen. Een onderzoekende houding is een houding

waarbij je je bij de uitoefening van je beroep voortdurend afvraagt of wat je doet wel het beste is voor je leerlingen. Dat veronderstelt een aantal samenhangende elementen die we samenvatten met de vier centrale kenmerken die zijn benoemd door Van den Herik en Schuitema (2016):

1. Opmerkzaam zijn (het vermogen en de motivatie om op te merken, bijvoorbeeld door te kijken, te lezen of gesprekken van anderen op te vangen).
2. Nieuwsgierig zijn (graag dingen willen weten over iemand, een situatie, of een bepaald onderwerp). Aan deze nieuwsgierigheid kan uiting gegeven worden door: 1) vragen te stellen, 2) gericht te zijn op papieren bronnen, 3) gericht te zijn op personen en ervaringen, 4) handelingen uit te proberen in de praktijk).
3. Bedachtzaam zijn (aspecten die hieronder vallen zijn stilstaan bij wat er gebeurt, oordelen uitstellen en van perspectief wisselen).
4. Kritisch zijn (niet uitgaan van vaste patronen en routines, maar zaken in twijfel trekken; daarbij gaat het om argumenten en tegenargumenten verzamelen, goed kunnen redeneren, denkfouten opsporen).

Gemeenschappelijk in de verschillende beschrijvingen van de onderzoekende houding is de aandacht voor reflectie: het (kritisch) reflecteren op vanzelfsprekendheden en routines, waarbij ook de onderliggende visie op onderwijs betrokken wordt. Het reflectieve handelen van leraren en het proces van praktijkgericht onderzoek hangen er dus nauw mee samen. Bij reflectie gaat het vooral om het reflecteren op het eigen handelen, terwijl het bij een onderzoekende houding meer gaat om het verkrijgen van een zo compleet en genuanceerd mogelijk beeld van de onderwijspraktijk, waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende bronnen (zoals collega's, leerlingen en literatuur). De definitie

van *onderzoekende houding* die we binnen de WOA hanteren is daarom:

Binnen de WOA gaat het er bij de onderzoekende houding om dat 'leerkrachten proberen om met een zo onafhankelijk mogelijke blik en een expliciete visie op het doel van onderwijs naar de onderwijspraktijk op hun school te kijken en proberen deze door middel van systematische reflectie te verbeteren, waarbij zij gebruik maken van verschillende bronnen uit de literatuur en data uit de praktijk en ze de verkregen informatie met anderen delen'.

Het aspect 'informatie delen' vormt een belangrijk element van de onderzoekende houding binnen de WOA. Hierbij gaat het om zowel het delen van verworven inzichten binnen de school (d.w.z. vanuit de leerteams naar de overige actoren binnen de school) maar ook om het delen van inzichten tussen de scholen onderling (bijvoorbeeld tijdens de onderzoeksbijeenkomsten van de WOA).

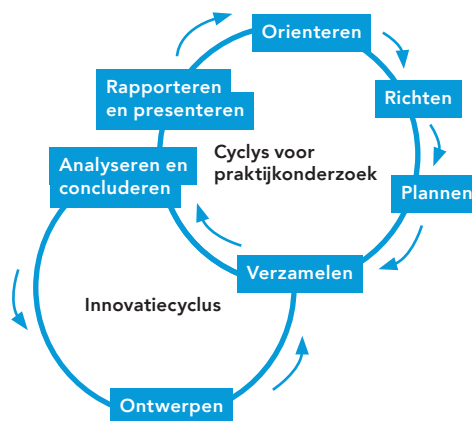
Onderzoeksvaardigheden

Naast een onderzoekende houding is het belangrijk dat deelnemers van de WOA (uiteindelijk) over de vaardigheid beschikken om (samen met anderen) praktijkonderzoek uit te voeren. Het kan zijn dat deelnemers aan de leerteams zelf al over deze vaardigheid beschikken, maar zij worden hier ook ondersteund door de onderzoeksbegeleiders vanuit de kennisinstituten (HvA, Kohnstamm Instituut en de UvA).

Randvoorwaarden

Naast de kwaliteiten en rollen die nodig zijn voor het praktijkonderzoek, is een aantal randvoorwaarden nodig.

Voor een proces van co-creatie is een eerste randvoorwaarde dat er sprake moet zijn van een 'gedeelde taal' tussen onderzoekers en leraren. Het moet voor alle deelnemers aan de WOA duidelijk zijn wat er binnen de WOA verstaan wordt onder 'praktijkonderzoek' en wat het doel daarvan is. Praktijkonderzoek wordt binnen de WOA gezien als een middel om de onderwijspraktijk te verbeteren, met als doel om het beste onderwijs voor de leerlingen te realiseren. Een praktijkonderzoek wordt altijd gestart vanuit een praktijkvraag of praktijkprobleem vanuit de school of het bestuur, die wordt omgezet in een specifieke onderzoeksvraag. Vervolgens worden de verschillende stappen van de onderzoekscyclus doorlopen om deze onderzoeksvraag te beantwoorden.

Figuur 1. Kernactiviteiten voor praktijkonderzoek
(Bron: Van der Donk en Van Lanen, 2014).

Een tweede randvoorwaarde is dat bij al die stappen van de onderzoekscyclus anderen (bijv. collega leerkrachten binnen de school) ook uitgenodigd worden om eigenaarschap ten aanzien van het onderzoek te ontwikkelen en betekenis te

geven aan de keuzes die gemaakt worden. In alle stappen is daarom dialoog tussen onderzoekers, onderzoeksdocenten en collega's binnen de school van groot belang.

Een derde randvoorwaarde is dat het praktijkonderzoek binnen de WOA 'aansluit bij de praktijkcyclus van leraren'. Veel onderzoeksstappen maken al deel uit van het handelen van leerkrachten, alleen zijn ze zich hier niet altijd van bewust. Het onderzoek moet aansluiten bij de wijze waarop leerkrachten gewend zijn te werken.

Tot slot is het belangrijk dat er voldoende tijd is om het praktijkonderzoek uit te kunnen voeren. Het moet duidelijk zijn voor de deelnemers aan de verschillende onderzoeken hoeveel tijd zij hiervoor hebben en ook wat hun specifieke rol hierin is.

Tot slot

De ambitie van de WOA is om door middel van onderzoek niet alleen tot (inzichten voor) verbetering van de praktijk in de eigen school te komen (wat aangeduid zou kunnen worden als 'praktijkonderzoek'), maar om de inzichten van het onderzoek ook een inspiratiebron te laten zijn voor de praktijk op andere plekken (waarmee het onderzoek aangeduid zou kunnen worden als 'praktijkgericht onderzoek'). Ook dan spelen vraagstukken met betrekking tot implementatie en veranderprocessen een rol. Dat roept vragen op hoe ook in die gevallen het onderzoek kan fungeren als boundary-object en wat dat betekent voor de vormgeving van het onderzoek. Die vragen zijn in dit stuk nog niet beantwoord, maar vragen nog nadere overdenking binnen de Werkplaats Onderwijsonderzoek Amsterdam en daarbuiten.

Bronnen

- Akkerman, S., & Bakker, A. (2011). Boundary crossing and boundary objects. *Review of Educational Research*, 81(2), 132-169.
- Boonstra, J. (2000). *Lopen over water. Over dynamiek van organiseren, vernieuwen en leren*. [Walking on water. On the dynamics of organizing, innovating and learning]. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/Vossiuspers.
- Broekkamp, H., & Van Hout-Wolters, B. (2007). The gap between educational research and practice: A literature review, symposium, and questionnaire. *Educational Research and Evaluation*, 13(3), 203-220.
- Ros, A. (2016a). *Bruikbare onderzoeksresultaten: Feedback door onderzoek*. Steunpunt Opleidingsscholen.
- Ros, A. (2016b). *Leraren in gesprek: dialoog door onderzoek*. Steunpunt Opleidingsscholen.
- Snoek, M.; Bekebrede, J.; Hanna, F.; Edzes, H. & Creton, T. (2016). Het afstudeer onderzoek als boundary object: Hoe het afstudeeronderzoek van een academische pabo kan bijdragen aan schoolontwikkeling. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 37(2), 29-41
- Van den Herik, M., & Schuitema, A. (2016). *Een onderzoekende houding. Werken aan professionele ontwikkeling*. Coutinho.
- Van Veen, K., Zwart, R., Meirink, J., & Verloop, N. (2010). *Professionele ontwikkeling van leraren. Een reviewstudie naar effectieve kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren*.
- Professional development of teachers. A review study on effective characteristics of professional development interventions of teachers]. ICLON/ Expertisecentrum Leren van Docenten.
- Vermeulen, M. (2016). *Leren organiseren. Een rijke leeromgeving voor leraren en scholen*. Heerlen; Open Universiteit.

